

MARXIZMUS A ROBOTNÍCKE HNUTIE NA SLOVENSKU KONCOM 19. A NA ZAČIATKU 20. STOROČIA

DALIMÍR HAJKO, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Hajko, D.: Marxism and the Working Movement in Slovakia at the End of XIXth and at the Beginning of the XXth Century. FILOZOFIA 39, 1984, No 6, p. 727—740

The propagation and popularization of Marxist ideas in Slovakia were directly connected with the development of the Working Movement at the end of the last and at the beginning of this century in the region of Hungary of that time.

The attitude of our social democrats to problems of the class struggle, to the national and peasants' question were very close to the opinions of the leaders of the second International.

The leaders, functionaries, theoreticians and ideologists of the social movement in the area of Slovakia were not clean-cut in their opinions concerning problems of socialist revolution and the dictatorship of the proletariat. They considered education and enlightenment the chief way to reach the increase of the living standard of the proletariat, they often rejected strikes and held that the struggle for general franchise was the only sensible political activity. These opinions and approaches to problems exerted destructive influence upon our working movement. They were in contradiction with the Marxist theory of class struggle and confirmed that their proponents knew little or nothing of the basic works of the classics of Marxism. There were no polemic with Marx's ideas because nobody knew them thoroughly enough.

Šírenie a popularizácia myšlienok marxizmu na Slovensku bezprostredne súviseli s rozvojom robotníckeho hnutia koncom minulého a začiatkom tohto storočia na území vtedajšieho Uhorska. Záujmy proletariátu v tom čase programovo zastupovala Sociálnodemokratická strana Uhorska, v rámci ktorej pôsobili aj jej slovenské zložky. Treba si pritom uvedomiť, že „sociálnodemokratická strana Uhorska nebola budovaná ako skutočná politická strana, nemala takmer vôbec samostatné politické organizácie. Jej organizačnú základňu tvorili odborové organizácie, členovia ktorých platili aj príspevky pre stranu, čiže uhorská sociálna demokracia bola súhrnom odborových organizácií.“ (1, s. 143)

Ďalším špecifikom uhorskej sociálnodemokratickej strany bolo, že jej územná pôsobnosť sa nekryla so zložením členstva z národnostného hľadiska a už vonkoncom nie so zastúpením národností vo vedení strany. Preto roku 1902 na IX. zjazde strany zástupcovia slovenského proletariátu prehlásili, že „slovenskí robotníci dobre vedia a treba, aby to vedel každý uvedomelý robotník, že dotiaľ, kým nebudú organizovaní aj robotníci nemaďarských národností, nemožno hovoriť o víťazstve sociálnej demokracie v Uhorsku“. (Cit. podľa 11, s. 145)

Vyjadreniu tohto stanoviska predchádzal desaťročia trvajúci zložitý vývin prijímania socialistických myšlienok na území dnešného Slovenska. Vôbec prvý známy sociálnodemokratický program bol u nás prijatý

na prvom verejnom socialistickom zhromaždení v Bratislave 29. marca 1869, na ktorom spolu s nemeckými a maďarskými rečníkmi vystúpili s prejavmi v slovenčine aj slovenskí socialisti. Program vyjadroval úsilie „pokojnou a zákonnou cestou dosiahnuť zrovnoprávnenie všetkých občanov štátu. Politicky zriadením slobodného štátu a zavedením všeobecného volebného práva do všetkých zastupiteľských zborov. Sociálne osobným užívaním výsledkov práce tak, že sa zriadia slobodným štátom podporované výrobné družstvá. Národnostne právom na sebaurčenie národov. Program ďalej žiadal neobmedzené spolčovacie a zhromažďovacie právo, vrátane koaličného práva, úplnú slobodu tlače, náboženskú slobodu, zrušenie stálej armády a zavedenie všeobecného ozbrojenia ľudu.“ (2, s. 15)

Prijatie tohto programu bolo vyvrcholením boja medzi prívržencami maloburžoázneho ekonóma a politika Franza-Hermanna Schulze-Delitzscha (1808—1883) a nemeckého maloburžoázneho socialistu Ferdinanda Lassalla (1825—1864). Názory týchto dvoch teoretikov poznamenali naše robotnícke hnutie v prvom období jeho vývinu osobitne výrazným spôsobom.

Schulze-Delitzsch bol zakladateľom nemeckého družstevníckeho hnutia a po celý svoj život v rámci svojej politickej činnosti propagoval zakladanie výrobných a iných družstiev na báze svojpomoci. Tieto družstvá mali byť podľa Schulze-Delitzscha financované robotníckymi vkladmi, resp. kapitálom malovýrobcov. Schulze-Delitzsch vystupoval z tradeunionistických pozícií proti vytváraniu politických organizácií a v konečnom dôsledku vôbec popieral význam aktívneho politického boja robotníctva za zlepšenie sociálnych podmienok. Jediné východisko pre činnosť robotníckeho hnutia videl vo vytváraní družstiev a nemocenských pokladníc.

Na rozdiel od Schulze-Delitzscha Ferdinand Lassalle zdôrazňoval práve význam politického boja. Prvým cieľom tohto boja malo byť podľa Lassalla získanie všeobecného volebného práva legálnou cestou a vytváranie výrobných družstiev, ktoré by však neboli svojpomocné, ale dotované štátom: „teda pomoc štátu proti svojpomoci“. (3, s. 349)

Oportunistické politické a teoretické názory F. Lassalla a lassallovcov podrobili ostrej kritike klasici marxizmu-leninizmu, osobitne Marx v práci *Kritika gothajského programu*, Engels vo svojich recenziách k prvému zväzku *Kapitálu* a vo vzájomnej korešpondencii. Neskôr ich kritizoval aj V. I. Lenin v diele *Štát a revolúcia*. Naše robotnícke hnutie bolo spočiatku poplatné názorom Schulze-Delitzscha, neskôr pristúpilo pod vplyvom vývoja pomerov vo viedenskom robotníckom hnutí na lassallovské koncepcie. Vtedajší významný činiteľ bratislavského Robotníckeho vzdelávacieho spolku *Napred*, ktorý vznikol r. 1869, jeho dlhoročný predseda Karol Hanzlíček, spomína na spor medzi oboma teoreticko-ideologickými prúdmi vo vtedajšom robotníckom hnutí takto: „Pôvodne staval spolok *Napred* na zásadách Schulze-Delitzscha. Jeho

heslom bolo ‚vzdelávanie a svojpomoc‘. No čoskoro, keď sme sa lepšie oboznámili s Lassallovými spismi, dospeli sme k názoru, že sociálne postavenie robotníkov sa nezlepší svojpomocou, prípadne sporením alebo podobnými zmierňujúcimi prostriedkami. Robotnícka trieda nikdy nemôže získať svoje práva, kým sa jej bude tvrdošijne upierať vplyv na politiku a zákonodarstvo, ktoré je jediným prostriedkom na uskutočnenie jej sociálno-hospodárskych snáh... Zmenou zásad zo svojpomoci na štátnu pomoc nastali opäť tvrdé boje, v ktorých súdruh Nemčík ako zástupca Lassallových zásad so svojimi prívržencami zvíťazil.“ (2, s. 20)

Významný agitátor a činník vtedajšieho robotníckeho hnutia na Slovensku Eduard Nemčík (Niemczyk) sa významnou mierou zaslúžil o triedne uvedomovanie, organizovanie a ideologické formovanie bratislavského robotníctva. Jeho zásluhou sa bratislavský proletariát na bratislavskej tajnej robotníckej konferencii prihlásil k Prvej internacionále.

Na rozdiel od Schulze-Delitzscheových názorov bolo Lassalovo uznávanie významu politického boja relatívne pokrokovým prvkom v robotníckom hnutí šesťdesiatych rokov minulého storočia. Svoju negatívnu úlohu začalo zohrávať až neskôr, najmä od polovice deväťdesiatych rokov, keď jeho interpretácia splynula s oportunistickými koncepciami teoretikov Druhej internacionály.

Lassallove názory, ku ktorým sa prikláňal nielen spolok *Napred*, ktorý združoval bratislavských robotníkov nemeckej, slovenskej a maďarskej národnosti, ale neskôr aj podstatná väčšina členov a funkcionárov sociálnodemokratickej strany, dlhé desaťročia ovplyvňovali naše robotnícke hnutie a do istej miery zatláčali do úzadia význam spoznávania diel K. Marxa a F. Engelsa, šírenie názorov klasikov marxizmu a oboznamovanie sa s ich politickými postojmi. Ak v šesťdesiatych rokoch môžeme ešte vidieť relatívnu pokrokovosť lassallovských predstáv o účasti robotníctva na politickom živote (ako protiklad názorov Schulze-Delitzscha), neskôr sa stávajú nositeľmi lassallovských postojov u nás oportunistickí robotnícki predáci, ktorí na podporu svojich názorov využívali teoretické koncepcie i osobné intervencie takých významných predstaviteľov a uznávaných teoretikov II. internacionály, ako boli J. Jaurès, August Bebel, Karol Kautský a Viktor Adler. Ich predstavy ovplyvnili činnosť nášho robotníckeho hnutia a názory jeho hlavných reprezentantov predovšetkým v troch dôležitých smeroch, v troch názorových oblastiach: v názoroch na sociálnu revolúciu a triedny boj, v názoroch na národnostnú otázku a v názoroch na roľnícku otázku.

V oblasti názorov na revolučný boj proletariátu za zmenu spoločenských pomerov, za zlepšenie sociálneho postavenia najchudobnejších vrstiev obyvateľstva, za širšie uplatnenie robotníckej triedy v politickom živote naši priekopníci socializmu stáli na revizionistických pozíciách a v duchu Lassallovho učenia sa nazdávali, že štátna pomoc družstevnému hnutiu uľahčí prechod od kapitalistickej výroby k socia-

listickej výrobe. Napr. už spomínaný Karol Hanzlíček, rodák z Jura pri Bratislave, „bol odporcom svojpomoci, bol za štátnu pomoc v duchu Lassallových zásad, pochopiteľne, za iluzórneho predpokladu, že buržoázny štát sa na základe všeobecných volieb zmení na ľudový štát“. (4, s. 25)

Všeobecné voľby pokladali naši priekopníci socializmu za hlavný prostriedok spoločenských premien a boj za všeobecné volebné právo tvoril podľa nich ústrednú časť, jadro politického boja. Za predpoklad úspechu takto vedeného boja považovali osvetu a vzdelanie. Možnosť sociálnej revolúcie dokonca priamo a otvorene odmietali. Autori vyhlásenia, ktoré vydalo vedenie Robotníckeho vzdelávacieho spolku, napríklad takto písali v novinách *Pressburger Zeitung*: „Ak by niekto chcel označovať naše úsilie o zmenu jestvujúcich pomerov pojmom revolúcia, potom musíme znovu ubezpečiť, že z našej strany budeme bojovať iba na duchovnom poli.“ (2, s. 23) Spolok *Napred* si kládol za svoj cieľ nielen „dvíhať hmotné postavenie robotníckej triedy, ale aj vzdelávať svojich členov v tej vede, ktorú chce sociálna demokracia urobiť spoločným majetkom všetkých ľudí“. (2, s. 32) Robotnícke vzdelávacie spolky v Rakúsko-Uhorsku boli prvými politickými organizáciami proletariátu, a tak sa celkom prirodzene stali aj centrami socialistického hnutia v krajine a zárodočnými formami robotníckej politickej strany aj odborných organizácií.

Prostredníctvom robotníckych vzdelávacích spolkov sa šírili na území dnešného Slovenska prvé myšlienky socializmu, v prípade názorov na revolučný boj proletariátu však boli silne poznamenané lassallovským sektárstvom, ktoré malo málo spoločné so skutočným triednym bojom. Konkrétne sa to prejavilo napr. v programovom prehlásení ustanovujúceho zjazdu sociálnodemokratickej strany, ktorý sa konal koncom roku 1890.

Tento program sa ani slovom nezmieňoval o nevyhnutnosti proletárskej revolúcie, ani o diktatúre proletariátu ako o cieľoch robotníckeho hnutia, teda „v zásadných otázkach neprevyšoval všeobecnú úroveň strán II. internacionály“. (5, s. 22)

Skutočnosť, že vodcovia a ideológovia socialistického hnutia u nás neuznávali inú formu boja než ilegálnu cestu k moci prostredníctvom všeobecných volieb, svedčila o ich oportunistickom a revizionistickom prístupe k problematike sociálnej revolúcie. Nevideli v sociálnej revolúcii nevyhnutný a zákonitý jav spoločenského vývinu a v robotníckej triede nevideli spoločenskú triedu, ktorej historickým poslaním je svet aktívne revolučne pretvárať. V praktickom politickom živote odmietali vtedajší sociálni demokrati akékoľvek radikálne kroky. Napr. ani stávkové hnutie nemalo spravidla veľkú podporu vedenia sociálnodemokratickej strany a presadzovalo sa viac-menej iba zásluhou ľavicovej opozície v strane, alebo bolo výsledkom živelných akcií. Uhorskej sociálnej demokracii, ktorá si nárokovala byť vedúcou silou uhorského proletaria-

riátu, nešlo o *aktívny podiel* na zásadnej kvalitatívnej premene spoločnosti, na principiálnej likvidácii starého poriadku.

Bolo to zapríčinené okrem iného malou početnosťou a nedostatočnou triednou uvedomelosťou príslušníkov robotníckej triedy v Uhorsku ako i tým, že na jej čele stáli vodcovia z radov tzv. robotníckej aristokracie. Uhorsku chýbal v dôsledku nedostatočne rozvinutého priemyslu priemyselný proletariát ako výrazná samostatná sila. Podstatnú časť proletariátu tvorili príslušníci remeselníckeho proletariátu, ktorí v mnohých aspektoch inklinovali skôr k maloburžoáznej ideológii.

Korene spomenutých postojov však treba hľadať aj v teoretických omyloch a v neujasnenosti svetonázorových východísk našich priekopníkov socializmu. Namiesto marxistického chápania dejín sa v ich vystúpeniach stretávame s názormi, že v dejinách sa uskutočňuje akýsi ideál sociálnej spravodlivosti, ktorý bol do dejín vopred vložený a ľudská spoločnosť k nemu skôr či neskôr dospeje.

Šírenie takéhoto názoru samozrejme znižovalo aktivitu mas a objektívne bránilo vytváraniu revolučnej situácie v krajine. Celá „revolučnosť“ vtedajších sociálnych demokratov ostávala často iba na rovine morálnych apelov, rovine morálneho odsúdenia kapitalistického poriadku ako príčiny zla, nespravodlivosti, biedy a sebestva.

Podobné postoje sa v konečnom dôsledku nemohli neodraziť v praxi robotníckeho hnutia vo vtedajšom Uhorsku. Ich výsledkom napokon bolo, že uhorský proletariát ako revolučná trieda nemal dostatok uvedomenia o svojich revolučných úlohách. K masovému revolučnému vystúpeniu mu okrem toho chýbala adekvátne organizácia a revolučné vedenie.

Z hľadiska politických názorov, v atmosfére ktorých sa rozvíjalo robotnícke hnutie na Slovensku a formovala sa jeho ideológia, si treba všimnúť ešte jeden aspekt prechodu od zastaralých Schulze-Delitzscheových tradeunionistických názorov k „modernejším“ lassallovským zásadám v prvých robotníckych spolkoch. Lassallovské zásady („plná hodnota práce“, „družstvá podporované štátom“, „slobodný ľudový štát“ a i.) sa pod vplyvom spojenia uhorských socialistov s I. internacionálou, ktorá mala v Uhorsku koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia dve sekcie v Pešti a v Temešváre (por. 5, s. 13), dostali na istý čas aspoň čiastočne do úzadia. Na tento pozitívny vývin, ktorý bol žiaľ iba epizódou v našom robotníckom hnutí, mal vplyv známy revolucionár a funkcionár medzinárodného robotníckeho hnutia Leo Frankel. Tento budapeštiansky rodák, účastník a funkcionár parížskej Komúny, ktorý bol aj blízkym spolupracovníkom K. Marxa a F. Engelsa, pôsobil v rokoch 1875—1883 v Uhorsku a v nemalej miere sa zaslúžil o to, že v uhorskom robotníckom hnutí získali načas vplyv názory protilassallovského krídla sformované na eisenášskom zjazde. Predstaviteľmi týchto názorov, ktoré vyplynuli zo zjazdu Nemeckej sociálnodemokratickej robotníckej strany v Eisenachu, boli August Bebel a Wilhelm Liebknecht.

Program „eisenášskych“, ktorý zdôrazňoval predovšetkým dôsledne

organizovanú politickú činnosť proletariátu a vyzdvihoval význam zapojenia jednotlivých samostatných robotníckych strán do Medzinárodného robotníckeho združenia ako životne dôležitý pre ďalší vývin robotníckeho hnutia, sa do istej miery odrazil v programe Všeobecnej robotníckej strany Uhorska v roku 1880. Tento program bol najmenej zaťažený lassallovskými chybami a najviac sa priblížil k programu marxistickej robotníckej strany.

Pre slovenských sociálnych demokratov mala činnosť a názory Lea Frankela — ktorý pôsobil istý čas aj v Bratislave — osobitný význam i preto, že „Frankel, ako to dokazujú jeho jednotlivé články, pochopil význam nezávislosti krajiny. Zároveň odhalil šovinistickú politiku prevádzanú maďarskými vládnúcimi triedami voči iným národnostiam.“ (5, s. 18) Tendencia vytvoriť marxisticky orientovanú robotnícku stranu však prakticky zanikla po ustanovujúcom zjazde Sociálnodemokratickej strany Uhorska r. 1890, ktorý pripravil rakúsky sociálnodemokratický predák Paul Engelmann.

Tento zjazd prebiehal už v období silnejúcich maďarizačných tendencií a tak Engelsovo presvedčenie, ktoré vyjadril v pozdravnom liste zjazdu a podľa ktorého robotnícka strana v Uhorsku „má tú prednosť, že je od svojho vzniku internacionálna, lebo zjednocuje Maďarov, Nemcov, Rumunov, Srbov a Slovákov“, našlo svoj pendant iba vo všeobecných vyhláseniach programu strany: „Strana neuznáva národnostné, rodové a majetkové privilégia a vyhlasuje, že boj proti vykorisťovaniu má byť práve taký medzinárodný, ako je aj samotné vykorisťovanie.“ (4, s. 33) Nenašlo ho však už v neskoršej praxi budapeštianskej sociálnodemokratickej administratívy, ktorá „nechala napospas masy iných národností, trpiace pod dvojakým útlakom, pretože zachovať režim národnostného útlaku bolo pre maďarské vládnúce triedy tabu“ (5, s. 43) a namiesto seriózneho riešenia zložitej národnostnej problematiky volila radšej vyhýbavú cestu všeobecných frázy, s akými sa v tomto období často stretávame na stránkach ústredného sociálnodemokratického deníka *Népszava*: „Sociálna demokracia nepozná národnostnú otázku, pretože my poznáme iba dve národnosti, vykorisťovaných a vykorisťovateľov.“ (6)

Maďarská historička E. Andicsová výstižne konštatuje, že „okrem cárskeho Ruska nebolo v nijakom inom štáte toľko utláčaných národností a nikde nebola národnostná roztrieštenosť takou brzdou robotníckeho hnutia ako v Rakúsko-Uhorsku. Sociálnodemokratická strana úplne zabudla na povinnosť robotníckej triedy vládnúceho národa — bojovať za právo utláčaných národov na sebaurčenie až do úplného odtrhnutia.“ (5, s. 68—69) To všetko sa dialo v období, keď už Marx a Engels vedecky zdôvodnili pokrokovosť práva národov na sebaurčenie a dokázali historickú nevyhnutnosť jeho realizácie.

V duchu nepochopenia potrieb porobených národov sa niesli i mnohé ďalšie výroky a postoje maďarských sociálnodemokratických predákov.

Vytvárali tak nepriaznivú atmosféru pre jednotný revolučný zápas robotníckej triedy v Uhorsku. Boli dôkazom nielen zajatia maďarských socialistov vo sfére šovinistických nálad, ale aj celkového podceňovania národnostného problému, ktoré sa prejavilo čiastočne aj na slovenskej strane, v radoch slovenských sociálnych demokratov: „Slovenskí sociálni demokrati, sústredení na zápasy za zlepšenie sociálneho postavenia robotníckej triedy, ktorú politicky reprezentovali, národnostnú otázku jednoducho nechápali, a preto ju podceňovali. So sporadickým deklarováním sebaurčovacieho práva sa síce na robotníckych schôdzach a zhromaždeniach stretávame od konca šesťdesiatych rokov minulého storočia; obmedzovalo sa však len na všeobecné vyhlásenia a aj to len na podujatiach sociálnej demokracie v mestských centrách, predovšetkým v Bratislave.“ (7, s. 31—32) Uvedené postoje boli dôkazom nedostatočného pochopenia názorov klasikov marxizmu na národ ako sociálnu kategóriu. Naši priekopníci socializmu nepochopili v dostatočnej miere podstatu buržoáziou rozniecovaných antagonistických vzťahov medzi národmi. Verbálne odsudzovali ideológiou nacionalizmu a národného egoizmu, ktorá mala zakryť sociálno-triedne protirečenia, no v praktickej politickej činnosti nedokázali postaviť robotnícku triedu na čelo národnooslobodzovacieho boja a jeho vedenie prenechávali pomerne slabej národnej buržoázii. Nevyužili tak možnosť v praxi spojiť boj za národnú slobodu s bojom za sociálnu spravodlivosť. Ich postoje boli dôkazom neznalosti leninských princípov teórie národa, ktoré k nám začali prenikať až neskôr, po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii a pod jej vplyvom.

Robotnícke hnutie na Slovensku (a aj v Uhorsku ako celku) koncom 19. a na začiatku 20. stor. nemalo v tejto oblasti teoretické zázemie takej kvality, aby dokázalo správne pochopiť vzťah medzi národmi a triednymi väzbami a aby dokázalo správne určiť mieru vplyvu triednych vzťahov na charakter národnej jednoty.

V praxi politického hnutia sa museli riešiť otázky, na ktoré toto hnutie nebolo dostatočne teoreticky pripravené. Jeho predstavitelia sami pociťovali názorovú nevyzretosť a teoretickú nevyspelosť hnutia. Necítili sa byť dostatočne silní na to, aby sa stali vedúcou silou formujúceho sa novodobého národa. Z historického hľadiska tu absentovala početne a ekonomicky silná národná buržoázia, ktorá by účinkovala pri vytváraní národa cestou buržoáznodemokratickej revolúcie. Slovenský národ sa formoval v priebehu boja za národné oslobodenie v podmienkach nedostatočne rozvinutého kapitalizmu.

Rezíduá feudálneho poriadku v Uhorsku vyvolávali predstavu o potrebe silnej buržoázie. Priekopníci socializmu sa nazdávali, že ich vecou nie je boj za slobodu národa, ale výlučne len boj za sociálne oslobodenie. V prvom prípade prenechávali iniciatívu buržoázii a k otázkam národa sa vyjadrovali len vtedy, keď ich k tomu prinútili vonkajšie okolnosti. Ale nielen v oblasti boja za národné oslobodenie sa objavo-

vali názory o potrebe silnejšej buržoázie, ktorá by najprv odstránila feudálne prežitky, budovala priemysel, rozvíjala kapitalistické podnikanie a tým v konečnom dôsledku prispievala k početnému rozšíreniu robotníckej triedy. Až potom by podľa týchto názorov prevzala iniciatívu robotnícka trieda a jej politická strana.

Jeden z ideológov uhorskej sociálnej demokracie Zsigmond Kunfi v budapeštianskom sociálnodemokratickom teoretickom časopise *Die neue Zeit* napríklad písal: „Zvláštnosťou uhorských dejín je, že u nás buržoázia neplodí svojho hrobára, ale že najprv musí robotnícka trieda splodiť svojho utláčateľa...“ (8, s. 88) Z toho vyplývala paradoxná teoretická požiadavka pre robotnícke hnutie: jeho prvoradým cieľom malo byť sformovanie silnej buržoázie, aby táto zasa mohla neskôr splodiť „svojho hrobára“.

Podobne ako Z. Kunfi a ďalší teoretici spojení s budapeštianskym ústredím sociálnej demokracie v Uhorsku ani naši priekopníci socializmu nepochopili správne podstatu spoločenských tried a triedneho boja. Tento nedostatok bol po nepochopení národnostnej otázky druhou vážnou brzdou a prekážkou šírenia marxizmu u nás koncom 19. a začiatkom 20. stor. Naším prvým socialistom bola vzdialená myšlienka, ktorú rozpracovali K. Marx, F. Engels a neskôr najmä V. I. Lenin a podľa ktorej robotnícka trieda sa podieľa na zápase o buržoáznodemokratické reformy nie preto, aby posilňovala ekonomickú a politickú moc buržoázie, ani preto, aby predlžovala jej panstvo, ale jedine preto, aby prostredníctvom odstránenia rezíduí feudalizmu získala dokonalejšie možnosti bojovať za socialistické usporiadanie spoločnosti. A boj proti feudálnemu — resp. jeho zvyškom — nikdy nemôže byť z hľadiska robotníckej triedy predovšetkým „plodením svojho utláčateľa“, ale musí byť za každých okolností súčasťou boja za socialistickú revolúciu. Len do tej miery, pokiaľ sleduje tento cieľ, je z hľadiska historického poslania proletariátu zmysluplný. „Proletariát bojuje proti feudálnym prežitkom nie preto, aby upevnil kapitalizmus, ale aby rozvinul revolúciu ďalej, než siahajú buržoáznodemokratické požiadavky, aby zaistil, že buržoáznodemokratická revolúcia vyústi v revolúciu socialistickú. Taká revolučná stratégia bola maďarskej sociálnodemokratickej strane celkom cudzia.“ (5, s. 67) Cudzia jej bola predovšetkým preto, lebo sa nachádzala v zajatí oportunistu a revizionizmu a bola silne poznamenaná prvkami meštickej ideológie.

V oblasti názorov na triedny boj i v politickej praxi sa prejavovali následky teoretických i praktických chýb lassallizmu, ktoré nadobudli osobitne škodlivú podobu v súvislosti s robotníckou otázkou, so vzťahom k pracujúcim vrstvám roľníckeho obyvateľstva. Sociálni demokrati v Uhorsku predovšetkým ignorovali dôležitý poznatok teórie marxizmu, podľa ktorého robotnícka trieda nemôže zavŕšiť svoje dejinné revolučné poslanie bez toho, aby si našla spojenca v pracujúcich vrstvách poľnohospodárskeho obyvateľstva. Nepochopili, že zväzok robotníckej triedy a

pracujúceho roľníctva neprotirečí vedúcej úlohe robotníckej triedy v procese uskutočňovania socialistickej revolúcie. Pritom roľnícka otázka predstavovala jeden z najvážnejších problémov Uhorska, kde na prelome storočia 45 % všetkej poľnohospodárskej pôdy vlastnili šľachtickí veľkostatkári.

Sociálnej demokracii sa priam ponúkala historická možnosť realizovať spojenie medzi uvedomelými príslušníkmi robotníckej triedy a masou stále viac zbedačovaného roľníctva. Vedenie sociálnodemokratickej strany v Uhorsku sa však aj na tomto poli dopúšťalo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a v neskoršom období ťažkých oportunistických chýb. V programových vyhláseniach a rezolúciách z tohto obdobia cítiť výrazný vplyv lassallovských názorov na poľnohospodársku otázku. Lassalle neveril v revolučné schopnosti a možnosti ľudových mas, preto presadzoval plány na dosiahnutie niektorých pokrokových výdobytkov cestou zhora. Roľníctvo nepovažoval za vhodného partnera robotníckej triedy v procese dosahovania sociálnych premien pokojnou cestou. „Stanovisko o ‚technickej prevahe‘ veľkých závodov dávalo revolučnej marxistickej agrárnej politike práve tak málo možností ako zakorenený lassallovský názor, že vyriešenie roľníckej otázky treba očakávať od doterajšieho štátu.“ [5, s. 38]

Od polovice deväťdesiatych rokov sa uhorská sociálnodemokratická strana čoraz otvorenejšie zriekala nielen organizovania zbedačených vrstiev roľníckeho obyvateľstva, ale aj politicko-organizačnej a propagandistickej práce medzi poľnohospodárskymi robotníkmi. Vrstva robotníckej aristokracie, ktorá v podstate riadila činnosť uhorskej sociálnodemokratickej strany, sa programovo zameriavala na kvalifikovaných priemyselných robotníkov a pozornosť, ktorú venovala roľníckej otázke v Uhorsku, bola skutočne zanedbateľná.

Ignorovanie roľníckej otázky bolo dôsledkom toho, že sociálnodemokratickí vodcovia v Uhorsku nepochopili stratégiu a taktiku triedneho boja a podľahli sektárskemu podceňovaniu spojenectva robotníckej triedy s roľníctvom. Nielenže sa do programu sociálnodemokratickej strany nedostávali požiadavky pracujúcich roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov, ale dokonca silnejúci sociálny pohyb na uhorskom vidieku sa stretával u ideológov uhorských sociálnych demokratov s otvoreným odmietaním a nedôverou. Robotnícka aristokracia v oportunistickom a reformistickom vedení uhorskej sociálnej demokracie roľníkov ako spojencov jednoducho neakceptovala, pretože sama nemala nijaký agresívny program, nedokázala pochopiť úlohu roľníckych mas z hľadiska sociálnej revolúcie a nevidela triednu diferenciáciu vidieckeho obyvateľstva.

Výsledkom postupujúceho oportunizmu v sociálnej demokracii pred prvou svetovou vojnou bol napr. názor, podľa ktorého „maďarský poľnohospodársky ľud nemožno zatiaľ organizovať ani v odborových organizáciách ani v družstvách, ba ani podľa najskvelejšieho agrárneho

programu“ (9, s. 264), ako o tom čítame v teoretickom časopise sociálnodemokratickej strany *Socialismus*.

V období, keď proletarizácia roľníctva nadobúdala nesmierne rozmery a keď na vidieku silneli revolučné nálady, bol podobný postoj škodlivý. Nahrával ideológom hnutia tzv. agrárneho socializmu, ktoré sa odtrhlo od sociálnej demokracie, pretože táto sa nedokázala zhostiť úlohy zjednotiteľa a vodcu roľníckej chudoby. Spolupôsobila tak pri roztriešení revolučného hnutia v Uhorsku na dve oddelené vetvy: na zápas priemyselného proletariátu odtrhnutý od zápasu poľnohospodárskych robotníkov a nemajetných roľníkov.

Oportunistické postoje sociálnodemokratických predákov sa tak stali jednou z príčin nejednotnosti a premrhaní veľkej historickej príležitosti. To, pravda, ideológovia uhorskej sociálnej demokracie nepostrehli. V ich postojoch sa objavuje tendencia — blízka Lassalovým názorom — že roľníctvo je reakčná časť obyvateľstva, že je semeniskom nepriateľských útokov voči oslobodzovaciemu zápasu robotníckej triedy. Tento názor ostro protirečil učeniu Marxa a Engelsa, podľa ktorých vedúca zložka robotníckej triedy (politická strana) má pre svoju vec získavať aj pracujúcich roľníkov na vidieku. Tejto úlohy sa naši sociálni demokrati vzdali. Na nedostatkoch ich programových vyhlásení, ktoré si nevšímali roľnícku otázku a neľadali spojencov robotníckej triedy medzi roľníkmi a poľnohospodárskymi robotníkmi, začali budovať svoje teoretické a praktické základy všetky agrárne hnutia v Uhorsku: na Dolnej zemi anarchisticke zameraný István Várkonyi so svojou Nezávislou socialistickou stranou Uhorska a Ondrej Áchim s tzv. dedinskou stranou.

Na Slovensku sa začali presadzovať postoje agrárneho ideológa Milana Hodžu. Ak sociálni demokrati odmietali roľníkov ako spojencov robotníctva, prívrženci roľníckych hnutí zasa nevideli užitočnosť tohto spojenia zo strany roľníckeho obyvateľstva. Roľníci žiadali predovšetkým pôdu, hlavným politickým cieľom agrárnych strán bola pozemková reforma. Tento cieľ však nenachádzal porozumenie u predákov sociálnej demokracie. Keď sa nenašla spoločná reč, predstavitelia agrárnych hnutí začali koncipovať teóriu „poľnohospodárskeho socializmu“, ktorého cieľom malo byť sociálne a politické oslobodenie pracujúcich roľníkov. Milan Hodža argumentoval pri propagovaní „poľnohospodárskeho socializmu“ okrem iného aj tým, že robotníctvo u nás nie je dosť vyspelé na to, aby dokázalo realizovať socialistické ideály. Obracal proti robotníctvu v podstate tie isté argumenty, aké používali sociálnodemokratickí ideológovia, keď odmietali možnosť spojenia „vyspelých“ robotníkov so „zaostalými“ roľníkmi.

V Hodžovom *Slovenskom týždenníku* z r. 1904 napríklad čítame: „Svoj cieľ chce dosiahnuť socializmus bojom delnickej triedy proti všetkým tým, ktorí vládnu kapitálom. To by asi bol základ socializmu, toho skutočného socializmu, ktorý pôsobí v cudzích, priemyslove rozvinutých

štátoch. V Uhorsku o pravom socializme nemôže byť ani reči. Priemysel chatrný, delníctvo duševne zaostalé... O socializme sa teda ešte hovorí nedá. Ale dá sa hovoriť o prípravách k socializmu, a síce k tomu socializmu, ktorý je na Dolnej zemi veľmi ľahko možný, k socializmu poľnohospodárskemu.“ (10, s. 96—97) Rozkol hnutia fabrických a poľnohospodárskych proletárov u nás pokračoval prakticky až do vzniku Komunistickej strany Československa.

V kalných vodách sporu lovili predovšetkým nepriatelia záujmov pracujúcich vrstiev obyvateľstva, nepriatelia jednoty proletárskych síl. Oportunistické sily vo vedení sociálnodemokratického hnutia spôsobili tejto jednote neobyčajné škody a viedli k rozsiahlym svárom: „Časopis maďarských poľnohospodárskych robotníkov obrátil sa veľmi prudkým útokom proti peštianskym vodcom uhorskej sociálnej demokracie. Vyhadzuje im na oči, že ich volebnoprávny boj je nerozmyslený a jednostranný, že sa spojili s koalíciou a s veľkostatkármi, týmto k vôli že zapredali záujmy poľnohospodárskeho robotníctva a že vlastne bojujú za volebné právo len pre robotníkov fabrických...“ (10, s. 240) Agrárnici využívali nechotu sociálnych demokratov zaoberať sa problémami roľníctva, ich neschopnosť vidieť tieto problémy ako problémy, ktoré sa týkajú spoločného boja proti kapitalistickému poriadku a neschopnosť rozpoznať podstatu triedneho boja na vidieku pre svoje politické ciele. „Sociálna demokracia nemôže mať poľnohospodársky progres, ktorý by zodpovedal roľníctvu“, písal Milan Hodža, „jednoducho preto, lebo sociálna demokracia neuznáva a nechce uznať právo vlastníctva... Dľa ich programu má byť všetko spoločné. Aj kapitál, a tak aj zem. A z tohto dôvodu stojí sociálna demokracia proti roľníctvu všade v tej najtvrdšej protive, lebo roľník nechce a nemôže byť bez vlastného majetku.“ (10, s. 233) Pretože sociálnodemokratická strana tvrdošijne odmietala zaradiť do svojho politického programu roľnícke požiadavky (osobitne požiadavku pozemkovej reformy), stratila významného spojenca.

Strategické a taktické chyby socialistického hnutia u nás koncom 19. a začiatkom 20. stor., koncepčné omyly a vôbec teoretická nepripravenosť sociálnodemokratických vodcov, podliehajúcich oportunistickým lassallovským deformáciám teórie socializmu, viedli napokon k odtrhnutiu roľníctva od boja robotníckej triedy. Pripravili tak v konečnom dôsledku úrodnú pôdu pre reakčné pôsobenie agrárnickej ideológie v neskorších desaťročiach. Až do tohto obdobia siahajú korene spiatočníckeho, z hľadiska spoločnosti i národa škodlivého účinkovania agrárnej strany, ktorá bola najvplyvnejšou a najväčšou buržoáznou politickou stranou v predmníchovskom Československu a ktorej neblahý vplyv na vývin republiky je všeobecne známy.

Postoje našich sociálnych demokratov k problémom triedneho boja, k národnostnej a roľníckej otázke boli blízke názorom vodcov II. internacionály. (Na rozdiel napr. od vtedajších názorov Paula Lafarguea, ktorý často hovoril o spojenectve robotníckej triedy s roľníctvom, pod

ktorým však rozumel nielen poľnohospodársky proletariát, ale aj veľkostatkárov.) V národnostnej otázke stálo vedenie Sociálnodemokratickej strany Uhorska na ešte nesprávnejších pozíciách: nielenže jeho predstavitelia popierali význam národnooslobodzovacieho boja (ako napr. proudhonisti), ale priamo predpokladali likvidáciu iného národa — poľnohospodárčenie Slovákov.

Vodcovia, funkcionári, teoretici, agitátori a ideológovia socialistického hnutia u nás nemali vyhranené názory najmä v problematike socialistickej revolúcie diktatúry proletariátu. Vzdelanie a osvetu pokladali za hlavný spôsob, ako dosiahnuť zvýšenie životnej úrovne proletariátu, voči stávkovému hnutiu sa stavali veľmi rezervovane, v nejednom prípade až odmietavo a za bezmála jedinú zmysluplnú politickú aktivitu považovali boj za všeobecné volebné právo. Tieto názory a prístupy k problémom mali v našom robotníckom hnutí rozkladný vplyv. Odporovali marxistickej teórii triedneho boja a boli dôkazom neznalosti alebo len povrchnej znalosti základných diel klasikov marxizmu. S Marxom sa nepolemizovalo jednoducho preto, lebo jeho názory neboli v dostatočnej miere známe.

Teoretické otázky dôležité pre rozmach robotníckeho hnutia a pre jeho kvalitu sa síce nastoľovali aj na stránkach sociálnodemokratickej tlače, ich riešenie však bolo často vzdialené marxistickému riešeniu. Neujasnenosť, rozporuplnosť teoretických koncepcií a nedostatočná, torzovitá znalosť marxizmu bezprostredne súviseli s nedostatočnou vyspelosťou vtedajšieho robotníckeho hnutia v Uhorsku. K systematickému rozpracúvaniu problematiky robotníckeho hnutia z pozícií marxizmu nedošlo a z uvedených príčin ani dôjsť nemohlo. Slovenskí sociálni demokrati vyčerpali veľa síl na uplatňovanie požiadaviek nemeckého robotníctva vo vedení Sociálnodemokratickej strany Uhorska. V oblasti teórie si kládli za cieľ skôr popularizovať než tvorivo pracovať, skôr agitovať, získavať pre svoje ciele čo najširšie masy než uvedomele realizovať ciele hnutia. To sa odrazilo jednak na úrovni prenikania marxizmu k nám, jednak na úrovni robotníckeho hnutia u nás v tomto období.

Obidva javy nemožno od seba odtráhať; nemožno ich chápať izolovane, bez vzájomnej súvislosti. Ak napriek všetkým obmedzeniam a chybám, ktoré sa urobili, predsa len sa zvýšila informovanosť slovenského robotníctva o základoch marxizmu, bolo to v neposlednom rade zásluhou lepšej organizovanosti proletariátu a agitačnej práce medzi slovenskými robotníkmi, ktorá zosilnela najmä po vzniku Slovenských robotníckych novín. Napriek všetkým chybám možno povedať, že sa zvýšila triedna uvedomelosť robotníctva a vytvorili sa východiská aj pre šírenie vedeckého svetonázoru, vznikli základné podmienky nielen pre organizačnú výstavbu robotníckej strany, ale aj pre šírenie marxistickej ideológie a filozofie.

1. BOREK, E. (pseud. Xaver Rozkošný): Sociálna demokracia a náboženstvo. Bratislava 1913.
2. HANZLÍČEK, K.: Spomienky na začiatky robotníckeho hnutia v Bratislave. Bratislava 1970. Pripravil a odborné upravil, predslov, úvod, doslov a poznámky napísal Pavel Hapák.
3. MEHRING, F.: Život Karla Marxa. Praha 1962.
4. Prehľad dejín KSČ na Slovensku. Bratislava 1971.
5. ANDICSOVÁ, E.: Maďarské dělnické hnutí od revoluce r. 1848—1849 a od osvobodzovacích bojů až do Velké říjnové socialistické revoluce r. 1917. Praha 1955.
6. Népszava, 20. decembra 1905.
7. PLEVZA, V.: Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ. Bratislava 1971.
8. KUNFI, Z.: Die politische Lage in Ungarn. In: Die neue Zeit, ročník 1905—1906, zv. 2.
9. SURÁNYI, L.: Organizovanie miliónov. In: Socialismus 1911—1912, č. 6.
10. HODŽA, M.: Články, reči, štúdie. III. zv. Bratislava 1934.
11. GOSIOROVSKÝ, M.: Dejiny slovenského robotníckeho hnutia [1848—1918]. Bratislava 1956.

МАРКСИЗМ И РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В СЛОВАКИИ В КОНЦЕ XIX И В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Далимир Гайко

Распространение и популяризация идей марксизма в Словакии были непосредственно связаны с развитием рабочего движения в конце прошлого и в начале нашего века на территории тогдашней Венгрии.

Отношение наших социал-демократов к проблемам классовой борьбы, к национальному и крестьянскому вопросам были близки взглядам вождей II Интернационала.

Вожди, деятели, теоретики, агитаторы и идеологи социалистического движения у нас не имели вполне определившихся взглядов прежде всего на проблематику социалистической революции и диктатуры пролетариата. Образование и просвещение они считали главным способом достижения повышения жизненного уровня пролетариата, к забастовочному движению они относились весьма сдержано, не раз даже отрицательно, чуть ли не единственной политической активностью, имеющей смысл, они считали борьбу за всеобщее избирательное право. Эти взгляды и подходы к проблемам оказывали разлагающее влияние на наше рабочее движение. Они противоречили марксистской теории классовой борьбы и свидетельствовали о незнании или лишь поверхностном знании основных произведений классиков марксизма. С Марксом не полемизировали просто потому, что его взгляды в достаточной мере не были им известны.

MARXISMUS UNR ARBEITERBEWEGUNG IN DER SLOWAKEI AM ENDE DES 19. UND AM ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Dalimír Hajko

Die Verbreitung und Popularisierung der Gedanken des Marxismus in der Slowakei hingen mit der Entfaltung der Arbeiterbewegung am Ende des vergangenen und am Anfang dieses Jahrhunderts auf dem Gebiet des damaligen Ungarns zusammen.

Die Haltung unserer Sozialdemokraten zu Problemen des Klassenkampfes, zur

Nationalitäten- und Bauernfrage war den Ansichten der Führer der II. Internationale verwandt.

Die Führer, Funktionäre, Theoretiker und Ideologen der sozialistischen Bewegung bei uns hatten keine ausgeprägten Ansichten vor allem in der Problematik der sozialistischen Revolution und der Diktatur des Proletariats. Bildung und Aufklärung betrachteten sie als Hauptmittel zur Erreichung eines höheren Lebensstandards des Proletariats, gegenüber der Streikbewegung verhielten sie sich sehr reserviert, in einigen Fällen sogar verneinend und als beinahe einzig sinnvolle Form politischer Aktivität betrachteten sie den Kampf für das allgemeine Wahlrecht. Diese Ansichten und Zugänge zu Problemen wirkten in unserer Arbeiterbewegung zersetzend. Sie widersprachen der marxistischen Theorie des Klassenkampfes und waren ein Beweis der Unkenntnis oder nur oberflächlichen Kenntnis der Grundwerke der Klassiker des Marxismus. Mit Marx wurde einfach deswegen nicht polemisiert, weil seine Ansichten in ungenügendem Masse bekannt waren.